

RUSYA İMPARATORLUK HİZMETLİSİ ALMAN SAVAŞ RESSAMI THEODOR HORSCHOLT'IN ÇİZİMLERİNDE KAFKASYA: HALKLAR-SAVAŞ-PROPAGANDA

Ömer KARATAŞ^a

Öz

Kafkasya, masalsı, gizemli ve şaşırtıcı doğasıyla dünyanın en güzel yerlerinden biridir. Bu özellikler sanatçıları her zaman cezbetmiştir. Görkemli dağlar, karla kaplı zirveler ve keskin kayalar, derin geçitler, çiçekli çayırlar ve sık ormanlar, hızla akan dağ nehirleri ve en saf suya sahip ayna gibi göller, yüksek gökyüzü ve tuhaf olduğu kadar sürekli değişen bulutlar gibi bölgenin güzel ve sıra dışı doğası, birçok seçkin sanatçıya güzel resimler yaratmaları için ilham vermiştir. Özgür karakterleri, özgün kültürleri, gelenek ve görenekleriyle buralarda yaşayan gururlu ve özgürlüğüne düşkün insanlar da sanatçıların ilgi ve hayranlık kapsamına girmiştir. Rus güzel sanatlarında Kafkasya teması “Kafkas Savaşı (1817-1864)” olarak adlandırılan dönemde ortaya çıktı. 19. yüzyılda romantik ve kahraman bir ruha sahip olan Kafkasya, sadece askerlerin değil, aynı zamanda bilim adamları ve gezginlerin, tarihçilerin, şairlerin, seyyahların, yazarların ve tabii ki ressamların da ilgi odağıydı. Kafkasya Valisi Mihail Semyonoviç Vorontsov'un (1782-1856) önerisiyle, sanatçılar Kafkasya'da konuşlanmış Rus birliklerine vakanüvis olarak dâhil edilmiştir. Onlar sadece savaş sahnelerini ve tarihi olayları değil, aynı zamanda Kafkasyalıların/dağlıların portrelerini, günlük yaşamı ve tabii ki görkemli manzaraları da resmettiler. Doğrudan izlenimlere dayanarak yaptıkları resimler, suluboyalar ve çizimler büyük bir gerçekçilikle karakterize edilir. Tüm bunların sonucunda her biri bölgenin büyüklüğü, güzelliği, gizemi ve benzersizliğini ortaya koyarak bir sanat mirasının ortaya çıkmasına vesile oldular. Bunun yanında Rusya İmparatorluğu hizmetine giren savaş ressamı, 19. yüzyılda zirveye çıkan “oryantalizm” ve “sömürgecilik” sistemlerini Kafkasya'daki işgalleri meşrulaştırma çabalarına girişmişlerdi. Bu resamlardan biri de beş yıl boyunca Kafkasya'da görev yapan Alman asıllı Theodor Horschelt (1829-1871) idi. Alman asıllı Rus Savaş ressamı T. Horschelt Kafkas halklarının portelerine, bölgenin manzaralarına en önemlisi de savaşa odaklı eserler üretmiştir. Bu çalışmada, dönemin modasına da uyarak Kafkasya temalı eserler veren Horschelt'in işgallerdeki misyonu ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Rusya İmparatorluğu, Kafkasya, Teodor Horschelt, savaş ressamı.

^a Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir/Türkiye, omerkaratas4510@gmail.com

CAUCASUS IN THE DRAWINGS OF RUSSIAN IMPERIAL SERVANT GERMAN WAR ARTIST THEODOR HORSCHOLT: PEOPLES-WAR-PROPAGANDA

Abstract

The Caucasus is one of the most beautiful regions in the world, with its fairytale-like, mysterious, and striking nature. These features have always attracted artists. The region's magnificent and extraordinary landscapes—majestic mountains, snow-covered peaks and sharp rocks, deep gorges, flower-filled meadows and dense forests, fast-flowing mountain rivers, and mirror-like lakes with the purest waters, along with a high sky and clouds that are as strange as they are ever-changing—inspired many distinguished artists to create beautiful works. The proud and freedom-loving people of the region, with their free spirits, unique cultures, traditions, and customs, also became subjects of artistic interest and admiration. In Russian fine arts, the theme of the Caucasus emerged during the period referred to as the “Caucasian War” (1817–1864). In the 19th century, the Caucasus, with its romantic and heroic spirit, attracted not only soldiers but also scientists, travelers, historians, poets, explorers, writers, and, of course, painters. Upon the recommendation of the Governor of the Caucasus, Mikhail Semyonovich Vorontsov (1782–1856), artists were included among the Russian troops stationed in the Caucasus as chroniclers. They depicted not only scenes of war and historical events but also portraits of the Caucasian highlanders, daily life, and, of course, the majestic landscapes. Their paintings, watercolors, and drawings, based on direct observation, are characterized by a high degree of realism. As a result, they contributed to the emergence of an artistic heritage, with each work reflecting the grandeur, beauty, mystery, and uniqueness of the region. In addition, the war artists who entered the service of the Russian Empire engaged in efforts to legitimize the occupations in the Caucasus in line with the systems of “Orientalism” and “colonialism,” which peaked in the 19th century. One of these artists was Theodor Horschelt (1829–1871), a German-born painter who served in the Caucasus for five years. The German-origin Russian war artist T. Horschelt produced works focusing on portraits of the Caucasian peoples, the landscapes of the region, and, most importantly, war. This study examines the mission of Horschelt, who created Caucasus-themed works in line with the artistic trends of his time, during the imperial campaigns.

Keywords: Russian history, Russian Empire, Caucasus, Teodor Horschelt, war painter.

КАВКАЗ В РИСУНКАХ РУССКОГО ИМПЕРАТОРСКОГО СЛУГИ, НЕМЕЦКОГО ВОЕННОГО ХУДОЖНИКА ТЕОДОРА ГОРШЕЛЬТА: НАРОДЫ-ВОЙНЫ-ПРОПАГАНДА

Аннотация

Кавказ - одно из самых красивых мест в мире со своей сказочной, загадочной и удивительной природой. Эти черты всегда привлекали художников. Красивая и необычная природа региона - величественные горы, заснеженные вершины и острые скалы, глубокие ущелья, цветущие луга и густые леса, стремительные горные реки и зеркальные озера с чистой водой, высокое небо и странные, но постоянно меняющиеся облака - вдохновила многих выдающихся художников на создание прекрасных картин. Гордый и свободолюбивый народ, живущий здесь, с его свободным характером, уникальной культурой, обычаями и традициями, также привлекал внимание и восхищение художников. Кавказская тема в русском изобразительном искусстве возникла во время так называемой “Кавказской войны (1817-1864)”. В XIX веке Кавказ, обладавший романтическим и героическим духом, был центром внимания не только солдат, но и ученых и путешественников, историков, поэтов, странников, писателей и, конечно же, живописцев. По предложению наместника Кавказа Михаила

Семеновича Воронцова (1782-1856) в качестве летописцев для русских войск, расквартированных на Кавказе, были привлечены художники. По предложению наместника Кавказа Михаила Семеновича Воронцова (1782-1856) в состав российских войск, расквартированных на Кавказе, в качестве летописцев были включены художники. Они писали не только батальные сцены и исторические события, но и портреты кавказцев, повседневную жизнь и, конечно, великолепные пейзажи. Их картины, акварели и рисунки, основанные на непосредственных впечатлениях, отличаются большим реализмом. В результате этого каждый из этих художников поспособствовал созданию художественного наследия, раскрывающего величие, красоту, загадочность и уникальность региона. Кроме того, военные художники, поступившие на службу Российской империи, пытались использовать системы “ориентализма” и “колониализма”, достигшие своего апогея в XIX веке, для легитимизации оккупации Кавказа. Одним из таких художников был уроженец Германии Теодор Горшельт (1829-1871), который прослужил на Кавказе пять лет. Русский военный художник немецкого происхождения Т. Горшельт создавал работы, посвященные портретам народов Кавказа, пейзажам региона и, самое главное, войне. В данном исследовании рассматривается миссия Горшельта, создававшего произведения на кавказскую тематику в соответствии с модой того времени, в период оккупации.

Ключевые слова: История России, Московское княжество, Патрикеевы, Вассиан Патрикеев, Василий Косой, Русская литература, публицистика.

Giriş

18. yüzyılda Rusya tahtına çıkan Çar I. Petro (1682-1725) ile birlikte değişim rüzgârlarına kapılan Çarlık Rusya'sı, değişen dünya düzeni ve ekonomisi içerisinde kendisine bir yer edinme çabasına girdi. İlk olarak Çar I. Petro döneminde, özellikle askeri alanda olmak üzere, gerçekleştirilen reformlar Çarlık Rusya'sını imparatorluk statüsüne çıkardı. Ardından I. Petro'nun saltanatıyla ulaşılan statü gereği Rusların başlattığı yayılmacı siyaset, Rus tahtına çıkan tüm halefleri tarafından yürütüldü ve bu siyaset Rus Devleti'nin resmî programı oldu. Rusya imparatorluk yetkilileri ve görevlileri bu programa bağlı kalarak kendilerine ait olmayan ülkeleri birer birer işgal etmeye başladı. Kafkasya da Rusların yayılmacı siyasetinden nasibini alarak ve işgale uğradı.¹

Rus Devleti'nin resmî programı çerçevesinde işgale uğrayan Kafkasya'da, Rusya'nın

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yakov Gordin, *Kafkas Anlatısı 300 yıl Süren Savaş*, çev. Uğur Yağanoğlu (İstanbul: CSA Global Publishing, 2014), 19-383; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya ve Kafkasyalılar 1454-1829*, C. II (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2023), 263-538; John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, çev. Sedat Özden (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1989); Arthur Fonvill, *Çerkesya Bağımsızlık Savaşı (1863-1864)*, çev. Murat Papşu (İstanbul: Nart Yayıncılık, 1996), 35-63; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: TTK, 2014), 350-351; Michael Khodarkovsky, *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu'nun Oluşumu (1500-1800)*, çev. Mehmet Ali Koç (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 112-113; Abdullah Temizkan, “Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 6/2 (2006): 447-462; Mustafa Tanrıverdi, “Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları),” *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 539-546; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, “18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi,” *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 115-132; Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, “Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi,” *Belleten* 86/306 (2022): 717-754.

askerî harekâtlarına bu yeni toprakları çeşitli yönleriyle belgelemekle görevli bilim insanları ve sanatçılar da eşlik etmiştir. Rus ordusunun Kafkasya seferini ve bölgenin doğal, kültürel, etnografik değerlerini belgelemekle görevlendirilen savaş ressamaları, oryantalist geleneğe uygun bir tutum sergilemiştir. Savaş ressamaları eserlerinde genellikle yerel ve etnografik unsurları detay titizliğiyle yansıtmıştır. Bununla birlikte, bölgedeki Rus hâkimiyetini yüceltme yönündeki vurgular askeri ressamaların birçok resminde görmek mümkündür. Savaş ressamalarının Kafkasya temalı resimleri, o dönemde Rusya'nın Kafkasyalılara ve tarihine yönelik bakış açısına ve Doğu dünyasının karşısında Rusya'nın kendini kavramsal olarak nasıl konumlandığına dair ipuçları sunar. Ayrıca sanatçıların eserleri, 19. yüzyıl Kafkasya'sının durumu hakkında da detaylı birer görsel belge hüviyetinde görülebilir.

Sanat tarihinde oryantalizm terimi, Batı sanatında Doğu temaları ve motiflerinin kullanımı ve Doğu'nun bir temsili olarak karşımıza çıkar. Edward Said'e göre oryantalizm, 19. yüzyılda sömürgecilik döneminde Fransa'da, hatta Napolyon'un Mısır'a sefer yılı olan 1798'de ortaya çıkmıştır. Seferde ordunun dışında kadim ve modern Mısır hakkında ciltlerce ansiklopedi hazırlayan 150'den fazla tarihçi, dilbilimci, sanatçı ve Arap uzmanı yer almıştır. Afrika ve Asya kıtalarının derinliklerine doğru ilerleyen ordular, vahşi olarak nitelendirdikleri Doğu'yu ele geçirerek, Batı'nın yerlilere olan ilgisini ateşlemiştir.² Nitekim Kafkasya'yı ziyaret eden tüccarların, muhabirlerin, seyyahların verileri, Kafkas halklarının, sıra dışı yaşam biçimleri ve kıyafetlerinin çeşitliliği ressamaların bölgeye karşı ilgisinin odağına oturmuştur. Bundan ilham alan ressamalar da stüdyoda elde edilen durağan fotoğrafların, Doğu'nun tüm egzotizmini aktarmaya izin vermemesi neticesinde yabancıların özgün yaşamına ve parlak renklere odaklanarak Doğu'nun geleneksel bir görüntüsünü aktarmaya çalışmışlardır. Diğer bir pencereden bakıldığında ise resim stili olarak oryantalizm, Said'in *Şarkiyatçılık* adlı eserinde başka bir anlam kazanır. Yazara göre üzerinde hâkimiyet kurması neticesinde Batı tarafından kendi sesinden yoksun bırakılan Doğu, gerçekliğini kaybederek hayali bir şeye dönüşmüş ve Doğu'nun tüm araştırmacıları, bölgeyi tamamen köleleştiren ve onun kaderini belirleyen bilimsel bilginin kasıtlı olarak yaratılmasına dâhil olmuşlardır. Said aynı zamanda Batı'nın ötekiliğini vurgulaması ve Doğu'nun romantikleştirilmiş bir imajının yaratılmasının Avrupalı güçlere sömürgeci yayılmayı sürdürme hakkı verdiğini de yazmaktadır.³ Buna benzer durumu Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'yı işgal döneminde de tesadüf edilmektedir.

Rus kimliğinin Doğu ile Batı arasındaki konumu, Rus oryantalizminin karakterini de belirlemiştir. Bu anlamda, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kafkasya'nın Rusya topraklarına katılması, Rus yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Alt tonlarda yaygın olarak hissedilen Batı karşıtı söylemlere rağmen Rusların Kafkasya'da Avrupa'yı temsil ettikleri yönündeki anlayış dikkati çekmektedir. Avrupa'nın gözünde "Doğulu" olan Rusların Kafkasya'da/Türkistan'da Avrupa'yı temsil eden "efendiler" olacağını yazan Dostoyevskiy, o yılların karmaşık düşünsel ortamını net bir dille ifade

² Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışı*, çev. Berna Ülner (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 92-94,348.

³ Said, *Şarkiyatçılık*, 164,364.

etmiştir.⁴ Ayrıca Rusların işgal yıllarında dış kamuoyunun tepkisini dindirmek ve her taraftan yükselen sesleri susturmak için Rus hariciyesi toplumlar arasında anlaşmazlıkları sonlandıran ikna mekanizmasını devreye sokmuştur.⁵ Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr Mihayloviç Gorçakov'un (1856-1882) 1864'teki "Rusya'nın durumu gelişen bir devlet örgütlenmesinden yoksun göçebelerle ilişkiye giren uygar devletlerinkiyle aynıdır. Bu göçebelerin akınlarına ve yağmalamalarına set çekmek için onları hâkimiyetimiz altına almalı ve sıkıca kontrol etmeliyiz. Ama daha uzakta başkaları da var. O halde biz de daha uzağa gideriz. Bu Fransa'nın başına Afrika'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin başına Amerika'da, İngiltere'nin başına Hindistan'da gelmişti. Sadece ihtirasımızdan değil aynı zamanda zorunluluktan ilerliyoruz."⁶ Dediği beyanati bu ikna mekanizmasına örnektir. Gorçakov, diğer bir ifadeyle Batı Türkistan ve Kafkasya işgallerine karşı çıkanlara emperyalist⁷ faaliyetlerini hatırlatmış ve Rus işgallerini meşrulaştırılması propagandasına katkıda bulunmuştur.

Kolonyal tâbiyet ilişkilerinde egemenliğini sürdürme arzusuyla hareket eden güç, ötekinin haklarını gasp etme, buna bağlı olarak ötekinin yıkımını amaçlama, bu gaspı ve yıkımı meşrulaştırma, sömürgecinin kültürel hegemonyasını üstün kılma ve dağıtma girişimi olarak işlev görebilir.⁸ Bu bağlamda Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya coğrafyasında giriştiği işgaller sırasında 19. yüzyılın en kullanışlı propaganda araçları olan yazı, resim ve fotoğrafı yoğun olarak kullandığını söylemek mümkündür.

İşgallerle eş zamanlı olarak Kafkasya eyaletleri için Ruslar "Namestniklik"⁹ adıyla yeni bir idari birim oluşturmuştu. 1856 Kırım Savaşı mağlubiyeti sonrası Rusya İmparatorluğu, Kafkasya ve Türkistan'ın işgali için tüm gücünü seferber etmişti. Rusların sömürgeciliği veya sömürgelerle karşılaşmaları, Rusya İmparatorluğu'nun kurumsal kanalları tarafından tanımlanmış ve esasen Rus subayları ve yöneticileri olan bireysel misyon taşıyıcıları eşit olmayan iki gücün ve kültürün fotoğraflanması işine koyulmuştu. Böylece fotoğraf teknolojisi yardımıyla "sömürge" ve "sömürgeci" arasındaki ilişki sömürgeleştiren lehine tek yönlü bir yolla anlatılması çalışmaları başlamıştı.¹⁰ Fotoğrafın icadı ve yaygın olarak kullanıma sokulmasının hemen öncesinde, bu işlevi savaş ya da askeri ressamlar olarak ifade edilen sanatçılar yerine getirmişti.

⁴ Bk. Mertçan Akan, "Öryantalizm Bağlamında Kafkasya'da Rus Sömürgeciliği," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2017); Elif Kök, "Ressam Vasili Vasilyevič Vereşçagin'in (1842-1904) Çizgileriyle Timurlu Anıtları: Asya Kültürel Mirasının Belgelemesi," *Art-Sanat Dergisi* 18 (2022): 269-290.

⁵ Anthony Pratkanis & Elliot Aronson, *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*, ed. Sabahattin Yıldız (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008), 1-20.

⁶ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cadden (Ankara: İmge Yayınları, 2002), 19-41; Orlando Figes, *Natasha'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, çev. Figen Dereli (İstanbul: YKY, 2018), 376-377; Ömer Karataş, "Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 38/2 (2023): 597.

⁷ Bk. Khodarkovsky, *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı*, 321-384.

⁸ Bk. Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman*, çev. Peral Beyaz Charum-Deniz Ekinci (İstanbul: Metis Yayınları, 2012).

⁹ Bk. Kafkasya Namestnikliği, 1775'te Rusya'da yürürlüğe giren guberniyalar yasası çerçevesinde Çarlık Rusyası topraklarındaki taksim sonucunda namestniklik (genel gubernatorluk) idarelerinden biri olmuştur. Kafkasya Namestnikliği, Kafkasya Guberniyası ve Astrahan Oblastı'ndan oluşturulmuştur. Tekin Aycan Taşçı, "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi," *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2019): 191-211; Tekin Aycan Taşçı, "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)," *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 14/27 (2019): 73-110.

¹⁰ Svetlana Goršenina & Heather S. Sonntag, "Early photography as cultural transfer in imperial Russia: visual technology, mobility and modernity in the Caucasus and Central Asia," *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences* Khazar University Press (2018): 325.

Savaş ressamalarının görevleri, uygar dünyayı az bilinen halkların dünyasıyla tanıştırmak ve Avrupa'nın, imparatorluğun sömürgeci genişlemesiyle ilgili korkularını ortadan kaldırmak şeklinde formüle edilebilir. Kafkasya'da yeni bir tarih inşa edecek olan Rusların sömürgeci yönlerini perdeleyecek ve “*medeniyet misyonu*” söylemini güçlendirecek bir propagandaya giriştikleri de söylenebilir. Nitekim Kafkasya'daki Rus işgallerini meşrulaştırma çabaları, “medeniyet misyonu” ve “oryantalizm” perspektifinde, savaş ressamalarının eserlerinde aşıkâr şekilde görülmektedir. Onların çalışmalarıyla işgallerin yumuşatılarak tasvir edilmesi, Rus ve Batı kamuoyunda ilgiyle takip edilmiştir. Medeniyet misyonuna katkı sağlayacak olan savaş ressamaları, imparatorluğun Kafkasya'daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Bunların başında, Nikanor Grigoryeviç Çernetsov (1805-1879), Mikail Yuryeviç Lermontov (1814-1841), Theodor Horschelt (Gorşelt) (1829-1871), Grigori Grigoryeviç Gagarin (1810-1893), Polidor İvanoviç Babayev (1813-1870), Vasili Fedoroviç Timm (1820-1895), İvan Fedoroviç Aleksandrovskiy (1817-1894), İvan Konstantinoviç Ayvazovskiy (1817-1900), Lev Feliksoviç Lagorio (1826-1905), Konstantin Nikolayeviç Filippov (1830-1878), Pyotr Nikolayeviç Gruzinskiy (1837-1892), Vasili Vasilyeviç Vereşçagin (1842-1904)¹¹ gibi sanatçılar ilk akla gelenlerdir. Rusların medeniyet misyonu ve oryantalizm klişeleri, adı geçen savaş ressamalarının eserlerinde görülmektedir.

Rus savaş ressamalarının eserlerinde, klişeleşmiş olan egzotik ve bilinmeyen coğrafyada yaşayan barbar, vahşi, öfkeli, fanatik, sert ve hain Doğu halkına medeniyet getirme düşüncesini tuvallere yansıttıkları tablo ve eserler çalışmamızın konusudur. Doğu-Batı arasında arabuluculuk görevini üstlenen Rusya, bu misyonu sayesinde insanlığın Doğu-Batı olarak birliğine ulaşmasında büyük rol oynayacaktır.¹² Ayrıca imparatorluk hizmetlileri olan sanatçılar eserleri vasıtasıyla Kafkasya'nın imajını inşa ederek Rus işgallerini meşrularıma hizmetinde de bulunmuş olacaklardır.

Kafkasya'nın imajını inşa eden Rus ve Avrupalı sanatçıların güzel sanat çalışmaları, parçası olduğu toplumu ve kültürü yansıtan en hassas ayna olarak görmek mümkündür. Bu ayna tüm sosyal, ekonomik ve politik örgütlenmenin ana biçimlerini, çoğu örf ve adetleri, yaşam ve düşünme biçimini yansıtır. Nitekim “Kafkasya imajını oluştururken”, farklılaşmış temsil tarzları ortaya konmakta ve sanatçıların etnik-ulusal özellikleri resmin “şiirselliği” aracılığıyla aktararak gerçeğe mümkün olduğunca yaklaşma arzusu bulunmaktadır. Böylece Kafkasya teması, 19. yüzyılın Rus ve Avrupalı sanatçılarının güzel sanatlarında özel bir coşkuyla yansıtılır.¹³ Kafkasya'da beş yıl görev yapan Alman ressam Theodor Horschelt (1829-1871) bu sanatçılardan biridir.

Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya Savaşı süreci içinde, savaşın belirli kesitlerine, bölgenin coğrafyasına, halkların giyim ile kuşamlarına, buradaki geçit ve yolların

¹¹ “Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv,” erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>

¹² Nikolay Nikolayeviç Karazin, “Skorniy put (İz vospominaniy starogo Turkestantsa),” *Russkaya Starina* 129/3 (1907): 531-538; İ. V. Vasilyeva & D. V. Vasilyev, “Obrazi jiteley Turkestana i yego zavoyevateley v literaturnih proizvedeniyah N. N. Karamzina,” *Naukovedeniye* 6/25 (2014): 8-9.

¹³ Addulayeva Zarema Ahmedovna, “Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza v tvorçestve Russkih zapadnih khudojnikov XIX veka,” *Nauçnaya Misl Kavkaza* 3/63 (2010): 121.

belgelenmesine, sergilenmesine özel bir önem atfettiği görülmektedir. Bunun da öncelikle, yeni topraklardaki nüfuzu pekiştirme ve propaganda yönünde planlı bir hamle olduğu düşünülebilir. Alman ressam Theodor Horschelt bu hamlenin önemli figürlerindendir. Bu çalışmanın odaklandığı konu, yani Rus oryantalizmi ve Kafkasya'nın kültürel mirasının incelenmesi ve belgelenmesi meselesi, Rusya'nın Kafkasya'ya yayılma sürecinin dikkat çekici bir kesitini oluşturan Alman ressam Theodor Horschelt'in güzel sanatlar çerçevesinde ürettiği eserlerdir. Bu yazıda Horschelt'in resimleri tarihsel ve düşünsel bağlamı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca ressamın ismi, Alman dilinde "Horschelt" Rus dilinde "Gorşelt" olarak literatürde kaydedilmiştir. Çalışmada ressamın Alman olması hasebiyle Horschelt ismi kullanılmıştır. Dipnotlarda ise Georgi Mihayloviç'in editörlük yaptığı eserdeki gibi Gorşelt ismi kullanılmıştır.

Çalışmanın kaynakları, Alman Savaş Ressamı T. Horschelt'in çizim, tablo ve anılarının anlatıldığı H. von Joseph Albert'in *"Theodor Horschelt. Sein Leben und seine Werke: Spanien, Algier, Kaukasus: nach den original zeichnungen Photographirt und in Albertitypie 1871"* ve Georgi Mihayloviç'in çizimleri bir araya getirerek editörlüğünü yaptığı, *"Teodor Gorşelt, Kavkazskiye pokhodniye risunki: [Vıp. 1-6 v odnom pereplete] 1896"* isimli eserlerle ilgili literatürden meydana gelmektedir.

1) T. Horschelt'in Fırçasından Kafkas Savaşı Emperyalizm ve Oryantalizm

1829 yılında Münih'te doğan Bavyeralı Alman ressam Theodor Horschelt, Münih Sanat Akademisi'nde resim eğitimi almıştır.¹⁴ Mesleğinin ilk yıllarından itibaren Kuzey Kafkasya'ya seyahat etmek ister. Ressamın söz konusu bölgeye dair ilk çizimleri, Mihail Aleksandroviç Ziç'in (1829-1906) "Kafkas Manzaraları" albümünden¹⁵ aldığı ilham sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta genç ressam, şairlerin romantik tasvirlerine dayanarak muhteşem dağlık bölgeyi kurgulamış ve çizimler yapmıştır. Daha sonraları ressam, Kuzey Kafkasya'ya gitme hayali için bir yol bulmuştur. Sanatçının bu hayalinin gerçekleştirmesinin ana faktörü, 1858'de Rusya'nın Bavyera Büyükelçisi Kont von Severin'in daveti olmuştur. Davet üzerine ressam, Odesa-Kerç-Sohum-Poti güzergâhını kullanarak 13 Eylül 1858'de Tiflis'e gitmiştir.¹⁶ Ardından Severin, Rusya İmparatorluğu'nun saray ressamı Aleksandr von Kotzyuba'dan ve Tiflis'te devlet konseyi üyesi olan damadı Kruzenstern'e Alman ressam Horschelt'e kefil olunması ve ressamın referans mektupları almasında yardımcı olmuştur. Bu referanslar Kafkas Ordusu Başkomutanı Knez General Baryatinskiy'e (1815-1879)¹⁷ ulaştırılmıştır. Söz sahibi makamlar ve kişilerce sanatçıya verilen referanslar, General Baryatinskiy'in Kafkas ordusu kadrosunda geçici askerlik hizmeti için gönüllü olarak kabul edilme yolunu açmış

¹⁴ H. von Joseph Albert, *Theodor Horschelt Sein Leben und Seine Werke: Spanien, Algier, Kaukasus : Nach den Original Zeichnungen Photographirt und in Albertitypie* (Munchen : verlag von, 1871), erişim 10.06.2024, <https://www.kavkazr.com/a/russko-kavkazskaya-voyna-v-risunkakh-teodora-gorshelta/28579536.html>

¹⁵ "Treasure/page2/760-scenes-caucase," erişim 04.06.2024, <http://www.raruss.ru/treasure/page2/760-scenes-caucase.html>

¹⁶ Albert, *Sein Leben*, 88.

¹⁷ Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy (1815-1879)- Mareşal General (1859), Kafkasya Valisi ve Kafkas Ordusu Başkomutanı (1856-1862). Komutasındaki birlikler Ağustos 1859'da İmam Şamil'i ele geçirdi ve bu 1864 yılında sona eren Kafkas Savaşı'nın hızla tamamlanmasını sağladı. "history/619241," erişim 14.02.2025, <https://www.prilib.ru/history/619241>

ve böylece ressam hedefine ulaşmıştır.¹⁸

Horschelt, Kafkasya'da görev yaptığı beş yıl boyunca (1858-1863) Kafkas Savaşı'nı konu alan çok sayıda çizim yapmıştır. Ressam, zamanın ve o yerlerin ruhunu çok canlı bir şekilde yansıttığı sanatsal çalışmalarında, resimlerinde ve çizimlerinde, Kafkas Savaşı'nın gerçek bir kroniği ortaya çıkarmıştır. Gençliğinde uzak ülkelere seyahat etmeyi hayal eden sanatçı, şairlerin ve yazarların romantik tasvirlerinden hayal ettiği Kafkasya'nın egzotik doğası ve gelenekleriyle artık buluşmuştur.¹⁹ Rus ordusuna kabul edilen ressam bu kabul edilişin hakkını çizdiği resimlerle vermeye çalışmıştır. Bölgede Rus ordusunun hemen hemen tüm harekâtlarına katılan savaş ressamı burada işgal faaliyetlerini yürüten askerleri çizimlerine konu edinmiştir. Rus askerlerinin görev, giyim-kuşam ve hizmetlerini eskizlerine konu eden ressam onları yücelten eserlere imza atmıştır. Mesela Horschelt'in, Rus askerlerini resmettiği Aslan Bek Kafkas Valisinin (Namestnik) Kazak Konvoyu (1858) (Resim 1)²⁰, Avcı Bölüğü Subayı (Resim 2)²¹, Kafkas Valisinin (Namestnik) Süvari Birliğinden Çavuş Guatya (Resim 3)²², Kabardey Alayının Avcısı (Resim 4)²³ gibi çizimleri bu tarza örnek gösterebilir.

Resim 1

Resim 2

¹⁸ Vladimir Parhomenko, "Russiyskiye poddanniye inostrannavo proishojdeniya v politiko-administrativnom i sotsiokulturnom razvitii Severnogo Kavkaza (konets XVIII-XIX vv.)," (Dissertatsiya Kandidat Nauk), Severo-kavkazskiy Federnalniy Universitet, 2017, 146-147.

¹⁹ Ahmedovna, "Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza," 124.

²⁰ Teodor Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye risunki Vip. 1-6 v odnom pereplete*, ed. Georgiya Mihailoviç (Saint-Petersburg: Ekspeditsiya zagotovleniya gos. bumag, 1896), (Vip. 4), Çizim No: 34, erişim 11.06.2024, <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/22336-gorshelt-t-kavkazskie-pohodnye-risunki-vyp-1-6-v-odnom-pereplete-spb-1896#mode/inspect/page/98/zoom/4>

²¹ Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye*, (Vip. 4), Çizim No:36.

²² Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye*, (Vip. 5), Çizim No:43.

²³ Gorshelt, *Kavkazskiyе pokhodniye*, (Vip. 6), Çizim No:60.

Resim 3

Resim 4

Ayrıca Horschelt'in "Kafkasya Yürüyüşü" adlı eserinde, Rus ordusunun hemen hemen tüm bölüm ve görevlilerini de anlatan eskizler görmekteyiz. Rus ordusundaki Rus subayların kostümlerinin yer aldığı Horschelt'in çizimleri üzerinde biraz daha duralım. Onun çizimlerini içeren birkaç albüm vardır. Albüm No. 1'de Kabardey alayının davulcusu, kışlık yürüyüş kıyafetleri içinde bir Rus askeri, General Vrevskiy'in müfrezesinden bir asker, Asaho kabilesinden Lezgiler, bir Çeçen naibi ve diğerlerini tasvir eden çizimler bulunmaktadır. "Rozetli Nuker" çizimi özellikle dikkat çekicidir. Bu çizimde bir eliyle atını, diğer eliyle de sancağını tutan genç bir dağlı görüyoruz. Resme bakıldığında Horschelt'in bu resimleri yaşamın içinden çizdiği hemen hissediliyor. Bir başka çizim olan "At Üstündeki Dağlı" ise farklı bir dağlı tipini temsil ediyor. Bu yaşlı bir adam, ancak görünüşü oldukça gerçekçi. Genel olarak, sanatçı dağlı portrelerini sempatiyle, hatta bir yerde onlara hayranlık duyarak tasvir eder. Tasvir edilen savaşçıların tüm görünümüne nüfuz eden askeri duruşu, cesareti vurgulamaya özellikle dikkat ediyor. Avcı Bölüğü Subayı (Resim 2) görünüşünde bilgelik ve zekâ olan yaşlı bir dağlının sakın, kısıp bakışları.²⁴

Bu eserde yer alan "General İ. A. Vrevskiy Müfrezesinden Askerler (Resim 5)²⁵, Havan Topçuları (Resim 6)²⁶, Kabardey Alayının Avcı ve Okçusu (Resim 7)²⁷, Kabardey Bölüğü Avcısı Terek Kazağı (Resim 8)²⁸, Kafkas Valisinin (Namestnik) Kazak Süvarisi (Resim 9)²⁹ ve Özel Nijniy-Novogrod Dragun Bölüğü (Resim 10)³⁰ gibi eskizlere dayalı olarak Kafkasya'da imparatorluk işgallerine katılan hizmetlileri ve görevlerini ressam anlatmıştır.

²⁴ R. A. Gubanova, *Kavkazkaya voyna v russkoy hudajestvennoy kulture XIX-naçala XX veka* (Mahaçkala: iiae dntsrn, 2008), 72.

²⁵ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 4), Çizim No:31.

²⁶ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 5), Çizim No:50.

²⁷ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:52.

²⁸ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:57.

²⁹ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:55.

³⁰ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:56.

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Alman ressam, Kafkasya'da görev süresince, seferlere, savaşlara, gece devriyelerine ve baskınlara katılmıştır.³¹ Mesela 1858'de İppolit Aleksandroviç Vrevskiy (1814-1858) ile Dağıstan seferine, yine 1859'da Nikolay İvanoviç Yevdokimov'un (1804-1873) Çeçenistan'daki kış seferine ve Çerkeslere karşı Karadeniz seferine iştirak etmiştir. İmam Şamil'in yakalanmasına ve imparatorluk birliklerinin Kafkasya'daki son kanlı savaşlarına tanık olmuştur. Bu süre zarfında Rus askerlerinin zorlu savaş hayatını ve fedakârlığını yaptığı tablolarla Rus ve daha sonra Batı kamuoyuyla paylaşmıştır.³² Horschelt'in bir dizi çizimi, komutanı General İppolit Aleksandroviç Vrevskiy'e adanmıştır. Askeri Tarih Müzesi'nde Çarlık askeri komutanlarının görev, fedakârlık ve başarılarını anlatan bir dizi portre resmi vardır. Bunlardan biri olan General Vrevskiy hakkında ise şunlar yazılıdır: "1858'de Kafkasya'nın fethi başladığında, Knez Baryatinskiy ona Lezgi kordon hattında hareket etmesi için Lezgi müfrezesini emanet etti ve Baron Vrevskiy'in her adımı yeni yüksek başarılarla işaretlenmişti. Antsukh'u fethetmiş, Ankratl ve Dido toplumu mağlup etmiş, Dağıstan'ın dağlık mahallelerinin derinliklerine kadar nüfuz etmiştir. Ancak burada 26 Ağustos 1858'de Kituri auluna yapılan saldırıda, dağlıların sarsılmaz direnişini görünce, saldırı koluna kendisi liderlik etmiş ve vücudunda iki yara almıştır. Kurşunlardan biri bacağına, diğeri omzunu parçalamıştır. Yaralar ölümcül olduğundan Vrevskiy, 29 Ağustos'ta Telavi'de ölmüştür." General Vrevskiy'e çok bağlı olan Alman ressam, komutanına Askeri Tarih Müzesi'nde sergilenen bir tablo ithaf etmiştir. Resim "Baron Vrevskiy'in Ölümü" başlığını taşımaktadır. Müzenin resim rehberinde şöyle yazılmıştır: "1850-1860 yıllarında seferlerde birliklerimize eşlik eden sanatçı Horschelt, Kafkas Savaşından bazı bölümleri sanatsal çalışmalarından yeniden üretmiştir. Bunların arasında "Baron Vrevskiy'in Ölümü" de bulunmaktadır. Horschelt'in tablosu, yaralı Vrevskiy, askerinin kollarının altında savaştan çıkarıldığı Kituri'ye saldırı anını tasvir etmektedir.³³ Bundan imparatorluk ve Alman ressamın hemfikir olarak işgallerde yer alanlara vefa gösterdiği söylenebilir. Zaten Alman ressam, hemen her fırsatta Rusya İmparatorluk ordusunun Kafkasya'daki hizmetlilerini kahraman olarak gösterme eğiliminde olduğu çizimlerinde görülebilir.

Askeri ressam, bölgedeki beş yıl süresince Kafkasya yerel askerleriyle de savaşmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden çizimlerin ana teması savaşa ayrılmıştır. Neticede bu topraklarda askerlik yapanları da serisine eklemiştir. Horschelt'in tablolarındaki pek çok savaş sahnesi aşağıda verilen resim 11³⁴ ve 12³⁵ de görüldüğü gibi Rusya'nın Kafkasya harekâtını öven bir ruhla tasvir edilmiştir.

³¹"Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv," erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>.

³² Ahmedovna, "Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza," 124.

³³ Gubanova, *Kavkazkaya voyna*, 70-71.

³⁴ H. von Joseph Albert'in eserinde iki sayfa arasında yer alan çizimlere sayfa numarası verilmemiştir. Mesela 148. sayfa ile 149. Sayfalar arasında var olan çizime sayfa numarası verilmemiştir. Çizimin olduğu numarasız sayfa sonrası 149. sayfadan devam etmektedir. Bu yüzden dipnotlarda sayfa sayısının yanına "sonrası" tabiri eklenmiştir. Albert, *Sein Leben*, 148 sonrası.

³⁵ Albert, *Sein Leben*, 130.

Resim 11

Resim 12

Resimlerinde Avrupalılar için olağandışı askeri teçhizatları dikkat çeken Kafkasyalıların ulusal kıyafetlerini ve zengin askeri silahlarını otantik bir şekilde aktarmıştır. Aşağıda Resim 13'te³⁶ Çerkesler ve Resim 14'te³⁷ yerel kıyafetler içerisinde Kafkasyalılar görülmektedir.

Resim 13

Resim 14

Kısa süre sonra Horschelt'in çizimleri meşhur olmuş ve 1860'ta büyük bir tirajla yayımlanmıştır. Bu başarı sonrası ressam, aynı zamanda Rusya İmparatorluk Sanat Akademisi'nin üyesi de olmuştur. Askeri ressam, Kafkas Savaşı'nın en önemli ve trajik olaylarına –Vedeno ve Gunib'in Rus birlikleri tarafından ele geçirilmesi ve Şamil'in esir alınması– tanıklık etmiş ve de katılmıştır. Kafkasya'da yaptığı eskizlere dayanan bu olayları daha sonra “Gunib Surlarına Saldırı” ve “Başkomutan Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında esir Şamil” adlı ünlü tablolarında tasvir etmiştir. Sanatçının bu resimleri ona şöhret kapılarını ardına kadar açmıştır. Kafkasya'dan geçen yılların ardından Horschelt, 1863'te çizim albümleriyle beraber Münih'e dönmüştür. Baryatinskiy'in isteği üzerine hemen “Esir Şamil Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında” adlı en çok tanınan tablosunu

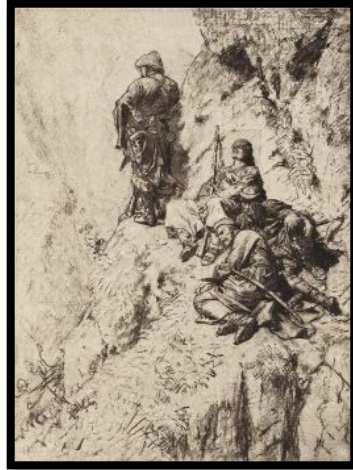
³⁶ Albert, *Sein Leben*, 142 sonrası.

³⁷ Albert, *Sein Leben*, 68 sonrası.

yapmıştır.³⁸ Ayrıca Alman ressam, cesaretinden ve aslında Kafkas Savaşı'nın Rusların lehine meşrulaştırılmasında gösterdiği başarı dolayısıyla Rus nişanlarıyla da ödüllendirilmiştir. Böylece Alman ressam, amaca matuf çalışmaları sayesinde Rusya İmparatorluğu'nda hem statü hem de ödüller kazanmıştır. Bunların dışında sanatçının çizimleri, doğada görülen ve aşırı doğrulukla aktarılan konuların tükenmez çeşitliliğiyle görülmeye değer olarak kabul edilebilir.³⁹

Sanatçının eskiz ve tabloları genel olarak şu temalarla çizilmiştir: Rus birliklerinin dağlardaki seferleri ve ilerleyişi, dağlarda yaralıların taşınması, dağlarda alarm ve teyakkuz hali. Horschelt, Rus ordusuna katılımı sonrası bölgede işgal faaliyetlerini bizzat yerinde görmüştür. Askerlerle birlikte yaşayan, onlarla aynı kampta kalan, sarp geçitlerde yolculuk eden askeri ressam tüm bu süreçlerin de çizimlerini yapmıştır. Çizimlerden görülen manzaralar şunlardır: Sarp kayalıklar ve inilip-çıkılması çok zor yokuşlar, dar ve geçilesi zor patikalar, bu yolculukta telef olan hayvanlar, yaralanan askerler vs.⁴⁰ Aşağıda sadece iki çizim verilmekle (resim 15⁴¹ ve 16⁴²) beraber bunlara benzer çizimlerin sayısının oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 15

Resim 16

Askeri ressam, Tiflis'ten Kuzey Kafkasya'ya doğru başladığı yolculuğu boyunca boş durmamış ve gördüklerini hemen çizmiştir. Sanatçı, bu çizimlerden de anlaşıldığı üzere, Rusların sadece Kafkasyalılarla değil aynı zamanda zorlu coğrafya şartlarıyla da mücadele ettiğini sanat ve diğer çevrelerce görülmesini istediği söylenebilir. Kamplar, çadırlar, molalar, ani baskınlar gibi eskizler, Horschelt'in bizzat gördüğü (Resim 17⁴³ ve 18⁴⁴) sahnelerin aktarımıdır.

³⁸ "Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv," erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>

³⁹ Ahmedovna, "Otobrajeniyе sotsio-kulturnoy realnosti Kavkaza," 124.

⁴⁰ Albert, *Sein Leben*, 33-63.

⁴¹ Albert, *Sein Leben*, 45 sonrası ilk resim.

⁴² Albert, *Sein Leben*, 47 sonrası.

⁴³ Albert, *Sein Leben*, 45 sonrası ikinci resim.

⁴⁴ Albert, *Sein Leben*, 57 sonrası.

Resim 17

Resim 18

Askeri ressamın aşağıdaki tablosunun (Resim 19⁴⁵) adı “Teğmen Kont İllarion İvanoviç Vorontsov-Daşkov’un (1837-1916) Novotroitskaya yüzlüğüne bağlı hat Kazakları, Şebş Nehri’nin ötesindeki Şapsığ aularına yapılan bir baskından ganimetle dönerken.” dir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere bölgenin kadim topluluklarına ait olan değerler bölgeye ait olmayan Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Ama bu tablodaki mesajın Rus askeriyesinin kazanımının kamuoyuna takdim edilişi olarak düşünebilir.

Resim 19

Horschelt’in Kafkas Savaşı’na dair en çok bilinen eseri Müridizm (Gazavat) Hareketi’nin⁴⁶ son temsilcisi İmam Şamil ile Rus Komutan Baryatinskiy’in karşı karşıya geldiği andır. 1864 yılında çizilen eserin adı (Resim 20)⁴⁷ şöyledir: “Esir Şamil, 25 Ağustos

⁴⁵ Albert, *Sein Leben*, 134 sonrası; Semen Esadze, *Çerkesya’nın Ruslar Tarafından İşgali Kafkas Rus Savaşlarının Son Dönemi*, çev. Murat Papşu (Ankara: Kafkas Derneği Yayınları, 1999), 74-78.

⁴⁶ Bk. Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya’da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat,” *Karadeniz Araştırmaları* 25 (2010): 77-92; Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri,” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 9/2 (2009): 165-190.

⁴⁷ “Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv,” erişim 10.05.2024, <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>

1859 tarihinde Başkomutan Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında." Horschelt'in resimleri ve çizimlerinin fotoğraf reproduksiyonlarında çoğaltıldığı Kafkasya resimleri, İmparatorluk için yeni bir Rus kolonisinin fethi ve Kafkasya genel valisi Baryantiskiy'in itibarını ve gücünü göstermesi adına önemli bir propaganda aracı olmuştur. Mesela sanatçının bizzat gördüğü bir olaya dayanan yukarıda zikrettiğimiz Şamil tuvalinde ressam, savaşı tamamen farklı bir bakış açısıyla yansıtmıştır. Resimde Rus ordusunun cesareti ve galibiyeti konusu anlatılmış, Rusların medeniyet misyonu götürmedeki başarısını gösterilmiş ve Rus kolonisi olarak Kafkasya'nın ekonomik ve stratejik potansiyeli hakkında Rus kamuoyu bilgilendirilmiştir. O dönemde tam olarak tanınmayan Kafkasya'da yeni bir Rus kolonisi oluşturmak için kamuoyu desteği sağlanmaya çalışılmıştır.

Alman ressamın Şamil tablosunda, resmin sol kısmında subaylar ve onlara katılan Kafkasyalılar/dağlılar solgun ve ifadesiz görünürler. Resmin sağ kısmında İmam'a doğru koşan birkaç dağlı vardır, ancak onlar askerler tarafından durdurulur. Resmin psikolojik merkezini Şamil ve müritleri oluşturur. Çirkei aulundan, kolundaki yarayı otla tıkayan mürit Yunus figürü büyük bir sempati ve sevgiyle tasvir edilmiştir. Bu müritten, düşman güçleri tarafından kuşatılmış olmasına rağmen sakinlik, cesaret ve özgüven akla gelir. Bu güven Şamil'in maiyetindeki diğer dağlılar tarafından da gösterilir. Rus askerlerinin durduğu sol taraf parlak bir şekilde aydınlatılmışken, sağ taraf gölgede kalmıştır. Resmin sol tarafı özenle boyanmış ve ince detaylar atlanmamıştır. Dağlıların spontane hareketine karşılık olarak büyük, güçlü ve söz sahibi bir Rusya oryantalist klişelerle anlatılır.

Resim 20

Resmin tam ortasında Şamil figürü yer alır. Ressam İmam Şamil'i Semen Esadze'nin (1868-1927) tasvir ettiği gibi resmetmiştir. Silahsız değil, kılıcını sıkıca kavrayan bir el ile ayakta duruyor. İnsan onun saldırı sırasında söylediği sözleri hatırlamak zorunda kalıyor: "Kılıç çıplak ve el hazır". Resimde İmam Şamil'in gergin olduğu hissediliyor ama yüzünde korku ve dehşet ifadesi yok. Şamil, sakin ve cesur bir duruş sergiler. Lesley Blanch (1904-207) "The Sabres of Paradise" adlı eserinde, Baryatinskiy ile konuşmasının sonunda İmam Şamil'in teslim olduğunu kanıtlamak için kılıcını ona uzattığını anlatır. Horschelt'in tablosunun kompozisyonu, merkezde Knez Baryatinskiy'in figürü olacak şekilde

kurgulanmıştı. Baryatinskiy, büyük bir taşın üzerine oturmuş, kırmızı pelerinini açmıştır. Dikkat çeken üçüncü figür ise sefer paltosu giymiş Rus subayıdır. Bu tasvir edilen subay, Gunib'e saldıran birliklerin komutanı Baron Vrangel'dir. Baron'un yüzü yorgun, pozu biraz bulanıktır. Yine de Horschelt'in tasvirinde Baron Vrangel'in görüntüsü diğer Rus subaylarından daha gerçekçi görünür. Tercümanın sırtı kalabalığa dönük olarak durmaktadır. S. Esadze, tercümanın Albay İvan Davidoviç Lazarev (1820-1879) olduğunu yazmıştır. Baryatinskiy'in yanındaki kişi Savaş Bakanı Dmitriy Alekseyeviç Milyutin'dir (1816-1912).⁴⁸

Rusya Askeri Tarih Müzesi'nde İmam Şamil'in büyük bir portresi de sergilenmektedir. Şamil'in portresine yapılan ilgi çekici yorumlar şöyledir: "Şamil Çeçenistan ve Dağıstan İmamı'nın Arapçada kapsamlı, 101 isminden biri. 1834'te doğdu ve Hamzat Bek'in ölümünden sonra İmam unvanını aldı. Müridizm'in üçüncü ve son imamıydı. Bir savaşçı ve yöneticinin nadir niteliklerini kendinde birleştirerek dağlarda bütüncül bir dini-siyasi devlet yarattı, doğru bir yönetim düzenledi, askeri güçleri organize etti, topçuluğu başlattı, kontrolü altındaki nüfusu vergilendirdi ve 25 yıl boyunca güçlü Rusya İmparatorluğu'na karşı savaşılarak Avrupa'nın dikkatini çekti. Nihayet 25 Ağustos 1859'da Rus birlikleri onun son sığınağı olan Gunib'i ele geçirdi ve esir alınan Şamil, Rusya'ya gönderildi."⁴⁹

Resim 21

Yine yukarıda verilen ressamı ait "Gunib Kalesine Saldırı" (Resim 21)⁵⁰ isimli çalışmada, Rus ordusunu yücelten onların başarılarını alkışlayan oryantalist klişeler kullanıldığını söylemek mümkündür. İmam Şamil'in görüntüsü sanatçıları bir mıknatıs gibi kendine çeker. Horschelt, Şamil'in Temir-Han-Şura'da yakalanmasından hemen sonra İmam'ın kara kalem bir portresini yapmıştır. Sanatçı, 28 Eylül 1859'da Münih'teki evine

⁴⁸ 1918 yılında, İç Savaş sırasında, Süvari Muhafızları'ndan bir subay Beyaz Muhafızlar arasında savaştı. Orenburg-Taşkent demiryolu hattı yakınlarındaki bir savaş sırasında subay yaralandı ve esir alındı. Onu bir tabancayla tehdit eden kızıl komutan, silahını teslim etmesini teklif etti. Subay, Baryatinskiy tarafından kendisine verilen, büyükbabasının koleksiyonundan muhteşem bir Şam silahı olan kılıcını güçlü bir istekle teslim etti. Bu "Cennet Kılıcı" olarak anılan İmam Şamil'in kılıcıydı. Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 67-68.

⁴⁹ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 71.

⁵⁰ "Teodor Gorşelt. Plenniy Şamil pered glavnokomanduyuşim knyazem Baratskim 25 Avgusta 1859 goda," erişim 10.05.2024, <https://deda14.livejournal.com/2115961.html>

yazdığı bir mektupta, Şamil'in bitmiş bir portresine sahip olduğunu şu sözlerle yazmıştır: "Doğal çizilmiş ama çok kötü, çünkü Şamil o gün hastaydı ve bir dakika bile hareketsiz oturmadı. Görünüşe göre, onun için zor olan bugün, çok yıllardır devam eden savaşı durdurmak ve Knez A. İ. Baryatinskiy'e gitmek zorunda kaldığı bir dönüm noktası ve bir zorluktu".⁵¹ Kasım 1859'da T. Horschelt bu portreyi eşine göndermiş ve şu yorumu yapmıştır: "... İşte bizi uzun zamandır zehirleyen büyük bir adam, ama sonunda yine de kaybetti". Dağıstan'dan Münih'e posta yoluyla gönderilen bu çizim birkaç yıl sonra Horschelt'in dul eşinden III. Aleksandr (1881-1894) tarafından ressamın diğer eserleriyle birlikte satın alınmış ve Petersburg Sanat Akademisi'ne, oradan da bugün hala bulunduğu Rus Müzesi'ne nakledilmiştir. İlginçtir ki Şamil'in fotoğrafları Kafkasya'da yaygın bir şekilde dağıtılmadan önce Rusya ve Almanya, Horschelt'in çizimlerinden Şamil'in gerçek görünümü hakkında bir fikre sahip olmuştur. Bu çizim, portrenin tarihselliğini her şeyden önce İmam'ın yüz ifadesinden, kendini tutuş biçiminden ortaya koymaktadır. Portre, uygulandığı ve sanatçının doğa bilgisinin derinliği açısından çarpıcı bir örnektir.⁵²

T. Horschelt'in çalışmaları, Kafkasya'nın işgal tarihi ile doğrudan ilgilidir. Askeri ressamın görevi, Rusların askeri başarılarını, Kafkas halklarının yaşamını, kültürünü ve Kafkasya'nın eşsiz doğasını resmetmek olmuştur. 1867 yılında Paris'te Alman savaş ressamı T. Horschelt'in tablolarının da sergilendiği küçük, ancak sanatsal olmaktan daha çok, etnografik bir "Kafkasya Savaşı Sergisi" organize edilmiştir. Sergide T. Horschelt'in resimleriyle birlikte yerleşik halkın yaşam tarzı hakkında canlı bir fikir oluşturan ve ziyaretçiler üzerinde büyük bir etki yaratan sahneler yer almıştır.⁵³ Esas olarak sunulan tüm bu malzemeler, ilkel yaşama sahip öteki olarak gösterilen Kafkasyalılara karşı yürütülen savaşı sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

2) Horschelt'in Fırçasından Rus Oryantalizmi ve Kafkasya

E. Said "Şarkiyatçılık" adlı eserinde Napolyon'un Mısır'daki faaliyetlerini şu cümlelerle açıklar: "Bir bölgeyi şimdiki barbarlığından kurtarıp eski klasik debdebesine kavuşturmak; Şark'ı (kendi iyiliği için) modern Batı usulüyle eğitmek; Şark'ı siyasi egemenlik altına alma sürecinde edinilen görkemli bilgisel tasarımı büyütebilmek için askeri gücü tabi kılmak ya da rolünü daraltmak; Şark'ı değişmez kalıplarla dillendirmek, bellekteki yerini, imparatorluğun stratejisi açısından taşıdığı önemi, Avrupa'nın bir eklentisi sıfatıyla taşıdığı "doğal" rolü tümüyle kabul ederek Şark'a biçim, kimlik, tanım vermek..."⁵⁴ Rusya İmparatorluğu ve onun hizmetlileri Kafkasya işgalinde Said'in bu açıklamalarına uygun şekilde hareket ettiği söylenebilir. Nitekim bölgeye sevk edilen on binlerce asker, casus, bilim adamı, 160 sanatçı/ressam bir taraftan imparatorluk lehine işgal faaliyetlerini devam ettirir. Diğer taraftan da yerel hayatın mahvı ve yok olması dünya kamuoyunun gözünden kaçırılır. Bunu yapanlar askeri ya da çeşitli sıfatlarla bölgede bulunan savaş ressamı olmuştur. Ressamlar taraftarı oldukları imparatorlukların lehine, gerçeği kurgulayarak "öteki", "ilkel", "gayr-ı medeni" ama

⁵¹ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 68-69.

⁵² Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 69-70.

⁵³ "Treasure/page2/4101-scenes-caucase," erişim 04.06.2024, <http://www.raruss.ru/treasure/page2/4101-scenes-caucase.html>

⁵⁴ Said, *Şarkiyatçılık*, 95.

“muhteşem doğa” gibi tematik kompozisyonlarla gerçeğin önüne geçmeye çalışmışlardır.

Rus sanatçıların Kafkasya’ya gidiş gayelerinin farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bazıları sürekli ve amaçlı olarak bu bölgenin doğasını, etnografyasını ve geleneklerini incelemeye gitmiştir. Diğerleri uzun süre bölgede yaşamış, çalışmış ve sahip oldukları yetenekleri vasıtasıyla dağlıları eğitmeye ve güzel sanatların yeni biçimlerini öğretmeye çalışmışlardır. Kendilerini burada tesadüfen bulan üçüncü kısım ise izlenimlerini yaşamdan esinlendiklerini taslak ya da resimsel çizimler, güzel suluboyalar ile tablolar şeklinde bırakmışlardır. Sadece 19. yüzyılda 160 Rus sanatçısı Kafkasya’yı onlardan 60’tan fazlası da Dağıstan’ı ziyaret etmiştir.⁵⁵ Söz konusu bölgede Rus ordusunun görevlisi olarak bulunan Alman Ressam Horschelt bu zaman zarfında pek çok eskizler çizmiştir. Horschelt’in eskizleri, “Kafkas yürüyüş çizimleri” adındaki çalışmaları 6 bölüm içeren sayılarda yayımlanmıştır. Her sayıda sanatçının orijinal çizimlerinin 10 adet basılı röprodüksiyonu yer almaktadır. Ayrıca her sayının önünde bir başlık sayfası ve eserlerin kimliğini anlatan bir liste bulunmaktadır.⁵⁶

Rusya İmparatorluğu’nun işgal dönemi de dâhil olmak üzere Kafkasya’nın kadim tarihi, yerli halkları ve doğası ressamların ilgi odağı olmuştur. Kafkasya coğrafyasına ve kültürlerine olan ilginin en parlak dönemi Avrupa’da oryantalizmin de altın çağının yaşandığı 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelir. Kafkasya’yı kendi gözleriyle görmek, yerli halkların karakterini, yaşam tarzını, geleneklerini yakından tanımak ve eserlerine yansıtmak için Kafkasya’yı dolaşan ressamlar, sadece savaş sahnelerini ve tarihi olayları değil aynı zamanda insan portrelerini, yerli halkların yaşamlarını ve Kafkasya’nın doğasını da resmetmişlerdir. Horschelt’in de bu minvalde öne çıkan portre çalışmalarına “Kabardey Prensi Muhammed Nauruzov (Resim 22)”⁵⁷, “Kazak ve Çeçen (Resim 23)”⁵⁸ ile Çeçen Naibi (Resim 24)⁵⁹ çizimleri örnek verilebilir.

Resim 22

Resim 23

Resim 24

⁵⁵ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 23.

⁵⁶ Gorshelt’in daha önce tam künyesi verilen ve G. Mihailoviç’in editörlüğünde bir araya getirilen “*Kavkazskiye pokhodniye risunki Vip. 1-6 v odnom pereplete*” isimli kitabın içindekiler ve kitabın kapsamında yer alan bilgilerden derlenmiştir.

⁵⁷ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vip. 2), Çizim No:14.

⁵⁸ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vip. 5), Çizim No:45.

⁵⁹ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vip. 6), Çizim No:54.

Ayrıca aşağıda görülen Resim 25'te⁶⁰, doğulu, miskin, tembel gibi izlenimlerin izleyicilere aktarıldığı oryantalist klişeler görülmektedir.

Resim 25

Kafkasya'nın derinliklerine işgal hareketi devam ederken imparatorluk orduları bölgeyi yavaş yavaş tanımaya başlamıştır. Rus toplumda eş zamanlı olarak bölge hakkında fikir sahibi olmaya başlamıştır. Bunu sağlayanlar, Kafkasya hakkındaki ilk araştırmacılar ve bilgi kaynakları, subaylar ve askeri seferlere özel olarak eşlik edenler olmuştur. Bu görevliler sadece bölgedeki emperyalist politikanın bir yansıması olarak değil, aynı zamanda bu politikanın yönünü ve seyrini de belli bir ölçüde etkileyen *Kafkasya imajının* temelini hazırlamışlardır. Mesela Horschelt anılarında şunları yazmıştır: “buraya kadar dağlar zaten çok güzel ve muhteşem bir manzara sunuyordu. Ama bu dağ yolunun hiçbir kalemin anlatamayacağı ürkütücü, gerçek korku, vahşilik ve muhteşem güzelliği ancak bu tarafta ortaya çıkıyordu.”⁶¹

Kafkasya'daki Rus Askeri yetkilileri, yeni ilhak edilen toprakların sistematik bir envanterini çıkarmak ve bu verileri başta Rus halkı olmak üzere Batı dünyasıyla paylaşmak için Napolyon örneğinde olduğu gibi sivil bilim adamlarını ve ressamı bünyesine almıştır. Yeni bir tarih inşa edecek ve Rusların medeniyet misyonuna katkı sağlayacak olan bu hizmetliler, imparatorluğun Kafkasya'daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Rus ordusunun hizmetine giren askeri ressam T. Horschelt bunların içerisinde yer alır. Ressam tarafından hazırlanan Kafkasya serisi, sadece Rusya'da değil, genel olarak Batı sanatında da 19. yüzyıl Rus oryantal resim tarihinin en büyük ve başarılı sanat projelerinden biri olmuştur. Sanatçı bölgede yaşayan halkların garip ve ilginç hallerini çizmiştir. Ayrıca buradaki yaşamın ilkelliğini anlatmayı Kafkas halklarının günlük yaşamlarından ve yaşam örneklerinden kesitler sunan manzaraları resmetmiştir. Alman ressamın çizimlerinde sanatseverler ve kamuoyuna, Kafkasyalıların ilkel yaşam sürdükleri imajı yaratılmak istenmiştir. Mesela sanatçının, söz konusu bölgedeki toplulukların yaşam yerleri ve konut durumlarının çizimiyle yaratılmak istenen imaja katkı sunduğunu söylemek mümkündür.

T. Horschelt, fotoğrafik bir vizyona sahip bir ressam olarak her resmin hayatın

⁶⁰ Albert, *Sein Leben*, 74 sonrası.

⁶¹ Albert, *Sein Leben*, 90.

sadece bir anını aktarabileceğine inanmış ve bu nedenle fikrin bütünlüğünü ifade etmek ve durumu anlatmak için serilik ilkesine başvurmuştur. Askeri temalı resimlerden farklı olarak Kafkasya serisinde, yıkık aulların eski binaları, bölgedeki halkların porteleri, sıradan sakinler gibi Kafkasya'nın zengin ve geniş kültürünü de resmetmiştir. Horschelt'in Kafkas serisinin etnik kültürünü ve gerçekliğini yansıtan ilk bağımsız eserleri arasında "Lezgi Aulunda Sokak (1858)"⁶², "Lezgi Aulunun Yıkımı", "Aul Beşid (1860)" adlı çalışmaları yer almaktadır.⁶³ Bu eserler, Kuzey Kafkasya ve Transkafkasya halklarının tarihi ve kültürüyle ilişkili kültürel yaşam ve askeri ve siyasi olayların incelenmesi için bir tür ansiklopedi niteliğinde görmek mümkündür.⁶⁴ Alman ressam, "Çeçen Çadırı", "Beşid Aul", "Çeçen Aul" gibi çizimlerinde aulların yıkık ve harap durumlarını kamuoyuna sunarken buradaki yaşamın geri kalmışlığını ima eden oryantalizm klişelerini kullandığı akla gelebilir. Kafkasyalılar onun çizimlerinde, öteki ve medenileştirilmesi gerekli temalarını çağırır. Ayrıca "Çeçen Çocuklar" isimli çizimde, buradaki halklarını kostüm, sosyal yaşama dair durumu da benzer temalarla çizdiğini söylemek mümkündür. Ressam, özellikle *Çeçen çocuklar, portreler, Şamil'in teslimi gibi* tuvalleriyle yerli halkın yaşam tarzı, kıyafetleri, yüz hatları ve küçük detaylara vurgu yapmıştır. Bu prototipler, ressamın tuvallerinde Doğu'nun kültür sembolleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya'nın adetleri, törenleri, bayramları, çocukluğu, yetişkinliği, cenaze törenleri arasında gezinen "ben", birinci şahıs adılı, aslında hem bir Şarklılık kostümüdür hem de değerli ve başka türlü erişilemeyecek malumatı elde edip aktarmayı sağlayan bir Şarkiyatçılık aygıtıdır.⁶⁵ Horschelt çizimlerinde bunlara sıklıkla vurgulamıştır.⁶⁶ Aşağıda ressama ait verilen "Çeçen Çadırı" (Resim 26)⁶⁷, "Beşid Aul (Lezgi)" (Resim 27)⁶⁸, "Çeçen Aul" (Resim 28)⁶⁹ ve "Çeçen Çocuklar" (Resim 29)⁷⁰ isimli çizimler bu durumu örnek gösterilebilir.

Resim 26

Resim 27

⁶² "Teodor-gorshelt-lezgin," erişim 25.05.2024, <https://antikvaria.ru/product/teodor-gorshelt-lezgin/#pid=1>

⁶³ Albert, *Sein Leben*, 89.

⁶⁴ Ahmedovna, "otobrajeniyе sotsiokulturnoy realnosti kavkaza v tvorçestve russkih zapadnih khudojnikov xix veka," 124.

⁶⁵ Said, *Şarkiyatçılık*, 161.

⁶⁶ Gubanova, *Kavkazkaya voyna*, 72-73.

⁶⁷ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 1), Çizim No:7.

⁶⁸ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 6), Çizim No:58.

⁶⁹ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 3), Çizim No:27.

⁷⁰ Gorshelt, *Kavkazskiye pokhodniye*, (Vıp. 4), Çizim No:32.

Resim 28

Resim 29

Horschelt'in yukarıda bahsedilen albümlerine ek olarak Dağıstan Yerel Tarih Müzesi'nde, sanatçının 1858-59 Kafkas Savaşı sonunda yaptığı çizimlerden oluşan bir albüm bulunmaktadır. Bu resimlerin çoğu, "Avcı Kazakların Baskından Dönüşü", "Vedeno köyünün Kuşatılması" ⁷¹ gibi askeri yaşamın bir bölümünü kapsamaktadır.

Sonuç

Oryantalizm, Avrupalıların Doğu'ya sömürgeci yayılımı, Asya ve Kafkasya kültürlerine olan ilginin en parlak dönemi olan 19. yüzyılın ikinci yarısında altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde işgallerin eş zamanlı olarak devam ettiği Kafkasya'da Rus halkı ve hatta Batı dünyası için, gerçekliği ve karakteri açısından son derece canlı bir şekilde sunulan, gizemli bir dünyadır. Yetkililer tarafından Kafkasya'nın işgali, stratejik bir konuma ve kadim bir kültüre sahip bir bölgenin imparatorluğa katılımı, tüm dünyaya bir zafer olarak sunulmuş, askerî harekâtlara katılanlara cömertçe rütbeler verilmiştir. İmparatorluğun Kafkasya işgallerini meşrulaştırma propagandasına katkı sunarak ödül ve statü kazanan sanatçılardan biri de T. Horschelt'ti.

Askeri ressam, özellikle "Esir Şamil, 25 Ağustos 1859 tarihinde Başkomutan Knez A. İ. Baryatinskiy'in karşısında" ve "Gunib Tahkimatına Saldırı" tablolarında Kafkasya'nın ele geçiriliş sürecini çok canlı ve imparatorluk lehine resmeder. Ancak esas olarak ressam, her iki resimde Kafkas direnişinin temsilcileri ve kalelerin yıkımının haklılığı vurgusu yapar. Nitekim tablolardaki tüm bu hikayeden izleyici, sadece Rusların söz konusu bölgeyi düşmanlardan kahramanca aldığını öğrenecektir. Diğer bir yandan izleyici, şehrin Ruslar veya general tarafından acımasızca ele geçirilmeye çalışıldığını değil, vahşi düşmanın yenilgiye uğratıldığını görür.

Beş yıl boyunca Kafkasya'yı üs olarak seçen sanatçı, ülke çapında çokça seyahat eder. Kafkasya valisi Baryatinskiy, hiç şüphesiz sanatçısından memnundur. Çünkü askeri ressamdan Şamil'i kendi dilinde ifade etmesi için istediği tablo çok ses getirir. Tablonun bir başka amacı da uygar dünyayı az bilinen halkların dünyasıyla tanıştırmak ve Avrupa'nın imparatorluğun sömürgeci genişlemesiyle ilgili korkularını ortadan kaldırmak şeklinde formüle etmek mümkündür.

T. Horschelt'in Kafkasya'da yaptığı seyahatlere dayanarak gelecekteki koleksiyonların temelini oluşturacak Kafkasya serisini hazırlar. Kafkasya serisi,

⁷¹ Gubahanova, *Kavkazkaya voyna*, 73.

Kafkasya'nın Rusya'ya ilhak edildiği dönemin askeri olaylarına, yerli halkın yaşam tarzı, gelenekleri ve kültürüne ayrılmıştır. Ayrıca savaş sahnelerinin yanı sıra çeşitli etnografik eskizlerden oluşmaktadır. Resimlerin çoğu sanatçının kişisel deneyimine ve gözlemlerine dayanmakla birlikte bir kısmı da tamamen kurgusaldır ve Rusların Kafkasya'daki medeniyet misyonunu haklı çıkarma gayesiyle despotizm, zulüm, eski ihtişam ve ilkelik temasının baskın olduğu oryantalist klişeleri tekrarlar.

T. Horschelt, aynı zamanda Kafkasya Savaşını resmeden ilk Alman sanatçılarından biridir. Burada diğer vurgulanması gereken nokta da Kafkasya'nın işgaline katılan ressam, işgalden sonra gördüğünü resmeder. Esasen ressamın eserlerin hikâyesine baktığımızda, Rusya'nın medeniyet rolüne vurgu yaptığı görülür ve ressama göre Kafkasya, geçmişte yüksek bir kültürel düzeye sahiptir ancak şimdi vahşi, bozulmuş ve muhteşem muhafızların yerini perişan, fakir ve çaresiz karakterler almıştır. T. Horschelt'in vurguladığı manzaralar medeniyet misyonu ile acilen medenileştirilmesi gereken barbar Doğu'yu sembolize eder.

Ayrıca ressamın eserlerinin imparatorluğun Kafkasya'daki mülklerinin temsili ve Kafkasya'yı ve fetih tarihini tanıtmaya için devlet projesinin bir parçası haline getirilmesinin planlandığını gösterebilir. Savaşların aktif bir katılımcısı olan Horschelt, çizim ve tablolarıyla Rusya'nın medeniyet misyonuna içtenlikle inanmış ve hizmet etmiştir. Böylece dönemin askeri ressamın tabloları vasıtasıyla; sömürgeci düzenin hikâyesi sömürgecinin perspektifinden anlatılmış ve "Kafkasya İmajı" yaratmak için bölgenin maddi ve manevi varlıklarını resmedilerek ikna propagandasını yürütülmüştür. Ayrıca Horschelt'in çizimlerinde, Rusların egemen güç olarak kendisine tabi kıldığı Kafkas halklarını ve kadim geçmişlerini "muhteşem" ama "çökmüş" bir medeniyetin bakiyesi olarak görmelerini anlamak mümkündür. Rus oryantalizminin Kafkasya'da görünürlüğü, Kafkasya'nın gerçek mülk sahipleri ve kültürlerini silikleştirmeye, Rusları ise onların "kurtarıcısı" olarak konumlandırma çabası ressamın tablolarında ve diğer görsellerinde aşikâr bir şekilde görülmektedir. Bu görüntü aynı zamanda işgallerin meşrulaştırma propagandasını da anlatır. Nihayetinde Kafkasya'da "yok edilen yerel yaşam" hem Rus hem de Batı kamuoyu tarafından göz ardı edilmiş, Rusya İmparatorluğu Kafkasya'ya yerleşmiştir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

- Ahmedovna, Addulayeva Zarema. "Otobrajeniyе sotsiokulturnoy realnosti kavkaza v tvorçestve russkih zapadnih khudojnikov XIX veka." *Nauçnaya Mısıl Kavkaza* 3/63 (2010): 121-26.
- Akan, Mertçan. "Oryantalizm Bağlamında Kafkasya'da Rus Sömürgeciliği." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2017.
- Albert, H. von Joseph. *Theodor Horschelt Sein Leben und Seine Werke: Spanien, Algier, Kaukasus: Nach den Original Zeichnungen Photographirt und in Albertitypie*. Munchen: Verlag von, 1871. Erişim 10.06.2024. <https://www.kavkazr.com/a/russko-kavkazskaya-voyna-v-risunkakh-teodora-gorshelta/28579536.html>
- Baddaley, F. John. *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*. Çev. Sedat Özden. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1989.
- Bilge, Sadık Müfit. *Osmanlı Çağında Kafkasya ve Kafkasyalılar 1454-1829*. C. II. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2023.
- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan. "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi." *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 115-132.
- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan. "Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi." *Belleten* 86/306 (2022): 717-754.
- Esadze, Semen. *Çerkesya'nın Ruslar Tarafından İşgali-Kafkas Rus Savaşlarının Son Dönemi*. Çev. Murat Papşu. Ankara: Kafkas Derneği Yayınları, 1999.
- Ferro, Marc. *Sömürgecilik Tarihi*. Çev. Muna Cadden. Ankara: İmge Yayınları, 2002.
- Figes, Orlando. *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*. Çev. Figen Dereli. İstanbul: YKY, 2018.
- Fonvill, Arthur. *Çerkesya Bağımsızlık Savaşı(1863-1864)*. Çev. Murat Papşu. İstanbul: Nart Yayıncılık, 1996.
- Gordin, Yakov. *Kafkas Atlantisi 300 Yıl Süren Savaş*. Çev. Uğur Yağanoğlu. İstanbul: CSA Yayınevi, 2014.
- Gorşenina, Svetlana & Heather S. Sonntag. "Early photography as cultural transfer in imperial Russia: visual technology, mobility and modernity in the Caucasus and Central Asia." *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences* Khazar University Press (2018): 322-344.
- Gorşelt, Teodor. *Kavkazskiye pohodniye risunki Vıp. 1-6 v odnom pereplete*. ed. Georgi Mihayloviç. Saint-Petersburg: Ekspeditsiya zagotovleniya gos. bumag, 1896. Erişim 11.06.2024. <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/22336-gorshelt-t-kavkazskie-pohodnye-risunki-vyp-1-6-v-odnom-pereplete-spb-1896#mode/inspect/page/98/zoom/4>
- Gubahanova, R. A. *Kavkazkaya voyna v russkoy hudjestvennoy kulture XIX-naçala XX veka*. Mahaçkala: iiaie denatsran, 2008.
- Karamzin, Nikolay Nikolayeviç. "Skorbnıy put (İz vospominaniy starogo Turkestantsa)." *Russkaya Starina* 129/3 (1907): 531-538.
- Karataş, Ömer. "Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 38/2 (2023): 595-628.

- Khodarkovsky, Michael. *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu'nun Oluşumu (1500-1800)*. Çev. Mehmet Ali Koç. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Kök, Elif. "Ressam Vasili Vasilyeviç Vereşçagin'in (1842-1904) Çizgileriyle Timurlu Anıtları: Asya Kültürel Mirasının Belgelenmesi." *Art-Sanat Dergisi* Sayı 18 (2022): 269-290.
- Pratkanis, Anthony & Aronson Elliot. *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*. Ed. Sabahattin Yıldız. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışı*. Çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Sarlo, Beatriz. *Geçmiş Zaman*. Çev. Peral Beyaz Charum-Deniz Ekinci. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Tanrıverdi, Mustafa. "Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başları)." *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 539-546.
- Taşçı, Tekin Aycan. "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2019): 191-211.
- Taşçı, Tekin Aycan. "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 14/27 (2019): 73-110.
- Temizkan, Abdullah. *Araftaki Kafkasya*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.
- Temizkan, Abdullah. "Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat." *Karadeniz Araştırmaları* 25 (2010): 77-92.
- Temizkan, Abdullah. "Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 9/2 (2009): 165-190.
- Temizkan, Abdullah. "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 6/2 (2006): 447-462.
- "Teodor Gorşelt. Plenniy Şamil pered glavnokomanduyuşim knyazem Baratinskim 25 Avgusta 1859 goda." Erişim 10.05.2024. <https://deda14.livejournal.com/2115961.html>
- Vasilyeva, İrina Vladimirovna & Dimitri, Vasilyev Valentinoviç. "Obrazı jiteley Turkestana i yego zavoyevateley v literaturnih proizvedeniyah N. N. Karamzina." *Naukovedeniye* 6/25 (2014):1-17.
- Parhomenko, Vladimir. "Russiskiye poddanniye inostrannavo proishojdeniya v politiko-administrativnom i sotsiokulturnom razvitii Severnogo Kavkaza (konets XVIII-XIX vv.)." Dissertatsiya Kandidat Nauk. Severo-kavkazskiy Federralnyi Universitet, 2017.
- "Nodes/23968#mode/inspect/page/1/zoom/4." Erişim 25.06.2024. <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/23968#mode/inspect/page/1/zoom/4>
- "Russko-kavkazskaya-voina-v-risunkakh-teodora gorshelta." Erişim 25.06.2024. <https://www.kavkazr.com/a/russko-kavkazskaya-voina-v-risunkakh-teodora-gorshelta/28579536.html>
- "Kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/." Erişim 25.06.2024. <https://it-s-a-wonderful-world.ru/kavkaz-v-proizvedeniyax-xudozhnikov-19-nachala-20-vv/>
- "History/619241." Erişim 25.06.2024. <https://www.prilib.ru/history/619241>

- "Treasure/page2/760-scenes-caucase." Erişim 04.06.2024.
<http://www.raruss.ru/treasure/page2/760-scenes-caucase.html>
- "History/619241." Erişim 14.02.2025. <https://www.prilib.ru/history/619241>
- "Teodor-gorshelt-lezgin." Erişim 25.05.2024. <https://antikvaria.ru/product/teodor-gorshelt-lezgin/#pid=1>.

